

לתאריך הכתובת השמרונית שנגלתה בשכם

מאת א. ל. סוקניק

י. בן-צבי במאמרו „התגליות החדשות בשכם” („ידיעות” שנה ג', חוברת א', עמוד 1 ואילך) משער, כי שתי אבני הכתובת שייכות לבית כנסת שעמד ליד המעיין „עין בית-אל-מא” ונשמטו מהבנין שנהרס. והיות ובכת”י שמרוני מסופר על אבחסדיה בן אבתחמדתה כי „עמר כנשת מיה בשכם” מחליט הוא שזהו אותו בית-הכנסת. את זמנה של הכתובת קובע הוא לימי שלטונו של צלאח אל-דין, היינו לסוף המאה הי”ב לסה”נ.

לדעתי אין הנחתיו של בן-צבי מתאימות לא למציאות הארכיאולוגית ולא למה שכתוב בכתה”י הנ”ל.

א. המקום שבו נמצאו שתי האבנים הללו הנהו רחוק מרחק הגון משכם (ניאפוליס) העתיקה. העיר ניאפוליס לא השתרעה אף פעם עד למקום זה. באבנים אלו ובאבני בנין אחרות הנמצאות עוד שם השתמשו אך ורק לקיר משען. בן-צבי עצמו מספר כי „לרגלי השטפון נחשפו כאן אשיות החומה התומכת בת”י. המתבונן יראה ברורות שהביאו את האבנים מאיזה מקום אחר, ודאי מחרבות עתיקות, לצורך זה.

ב. בכתה”י מסופר על בית כנסת בשכם, וכפי שראינו נמצא המקום הזה במרחק של קלומטרים אחדים מחוץ לשכם. גם בימי צלאח אל-דין, שהתיחס אמנם בסבלנות גמורה לכל הדתות, לא היה כל נימוק לשמרונים לבנות ביכ”נ כ”כ רחוק מהעיר, במקום שאין כל קדושה מיוחדת להם. אולם בסביבה כ”כ עשירה במים ישנם כמה וכמה מקומות, גם בתוך תחומי העיר עצמה, שכינוי כזה לבית-כנסת שעל ידם מתאים לו.

ג. אבל ההוכחה החשובה ביותר נגד קביעתו של בן-צבי הן האבנים עצמן. שני השברים שנמצאו הנם חלקי משקוף אחד. הגדול ביניהם ארכו 1.50 מטר בערך, גבהו 0.85 מ. ועביו 0.42 מ. הקטן ארכו 1.10 מ. אורך שניהם ביחד הוא בערך 2.60 מטרים. הואיל והמשקוף שבור הוא וחלקים ממנו חסרים, אפשר להסיק כי אורך המשקוף היה לכה”פ שלשה מטרים בערך. פני המשקוף מחולקות לשני שטחים: התחתון, הרחב, משמש כעין מסגרת לכתובת, והעליון, הצר, הנהו אפריזו מקושט בקישוטי עלעלים. כפי שאפשר להוכח ממקום הכתובת וסידורה, הוכן השטח התחתון מלכתחילה לשם חקיקת הכתובת. זו. א. שהכתובת היא בת

זמנו של המשקוף. והנה משקופים מגודל כזה ובעיבוד כזה לא היו כבר שכיחים בתקופה הערבית. האפריזו הצר דומה בקישוטו לאפריזים שעל שערי בתי הכנסת בכפר ברעם ונכרתיא¹, ובודאי הנם גם בני תקופה אחת. לצערנו אין לנו אפשרות לדון מתוך צורת הכתב על תקופתו. ואולם המסקנה שאליה הגעתי אחרי שבדקתי את האבנים, היא, שהמשקוף והכתובת שייכים לזמן לא יותר מאוחר מאשר התקופה הרומית, היינו המאה הרביעית בערך לסה"נ. משקוף זה היה בלי ספק שייך לאחד הבנינים המפוארים של השמרונים שנהרסו על ידי הנוצרים לאחרי אחת ההתקוממות של השמרונים בימי זינון (המאה החמישית) או יוסטיניאנוס (המאה הששית). כתובת זו וכמו"כ הכתובת, שנמצאה על גבי משקוף של בית כנסת שמרוני בעמואס², הנן לע"ע הכתובת השמרונית העתיקות ביותר שנשארו לנו לפליטה.

Kohl-Watzinger, *Antike Synagogen in Galiläa*, p. 95, Abb. 183, (1
p. 103 Abb. 196.

(2) ט. קליין (ידיעות המכון למדעי היהדות, חוברת ב', עמוד 25 ואילך) חושב אמנם את הכתובת הזאת ליהודית. אולם הוכחותיו אינן מספיקות. הכתב השמרוני מראה בלי ספק שזה היה בנין שמרוני. הנוסח "ברוך שמו לעולם", אם גם נפגש הוא בסדרי התפלה שלנו, איננו מיוחד אך לנו, אלא נמצא, למשל, גם בכתובת תרמור.

על הכתובת השמרונית מבית אל-מא

מאת י. בן צבי

בחלק השני של מאמרי הנזכר: "התגליות החדשות בשכם" באתי לידי ג' מסקנות: ראשית, ששברי האבן, המכילים את הכתובת שכיחים לחרבות הבנין הקדמון של בית כנסת שומרוני, שעמד במקום הזה; שנית, זהיתי בית כנסת זה, שחרבותיו נחשפו ע"י השטפון, עם "פגשת מִהָ" הידועה מתוך המסורת השמרונית, ושעקבותיה גליתי גם בספרותם; ושלישית, שבנינו או תקונו של בית כנסת זה חל סמוך לתקופתו של צלאח אל-דין, כלומר בסוף המאה הי"ב, או בתחלת המאה הי"ג לסה"נ.

ד-ר א. ל. סוקניק בא לערער על הנחותי. ראשית, הוא משער שהאבנים האמורות הובאו מחרבות עתיקות אחרות; שנית שב"עין בית אל-מא" לא היה